

Навчально-методичні матеріали

Пташник Ірина Романівна

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
*методичні вказівки для самостійної роботи студентів магістрів денної
форми навчання)*

Івано-Франківськ, 2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»

Навчально-науковий Юридичний інститут

Кафедра конституційного, міжнародного та
адміністративного права

ПТАШНИК ІРИНА РОМАНІВНА

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

(методичні вказівки для самостійної роботи студентів магістрів 1-го року
денної форми навчання)
Спеціальність 081 Право
Спеціалізація 01 Публічна служба

Івано-Франківськ, 2018

УДК 34 [4:341.215.2]
ББК 67.51
П 87

Рекомендовано до друку Вченою Радою навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол ___ від ____ лютого 2018 року)

Рецензенти:

к.ю.н., доцент кафедри цивільного права

Мироненко Ігор Віталійович

к.ю.н., доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права

Грицан Ольга Анатоліївна

П 87 Пташник І.П. Право Європейського Союзу: *методичні вказівки для самостійної роботи студентів магістрів 1-го року денної форми навчання [текст]*. Івано-Франківськ: навчально-науковий юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника, 2018, 34 с.

Методичні вказівки розроблені на основі навчального плану Навчально-наукового Юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника і призначений для самопідготовки студентів до самостійної роботи з курсу «Право Європейського Союзу».

В даних методичних вказівках прописані рекомендації для самопідготовки кожної з тем, література та нормативно-правові акти, перелік контрольних запитань та інші наукові джерела, що сприятиме поглибленому вивченню та засвоєнню відповідних тем.

Методичні вказівки з дисципліни «Право Європейського Союзу» призначені для студентів магістрів, аспірантів та викладачів ВНЗ

©Пташник І.Р., 2018 рік

© Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2018

Зміст

Вступ	4
Тема 1. Європейське співтовариство та Європейський Союз. Правовий статус держав – членів ЄС	6
Тема 2. Основні, похідні та неписані джерела права ЄС. Дія норм права ЄС.	8
Тема 3. Європейський Парламент та Рада Європейського Союзу. Проведення прес-конференції.	12
Тема 4. Європейська Комісія. Судові органи ЄС. Допоміжні інституції ЄС. Написання прес-релізу.	14
Тема 5. Основні свободи внутрішнього ринку Європейського Союзу.	18
Тема 6. Європейська політика сусідства (European neighborhood policy)	20
Тема 7. Митне та податкове право ЄС. Торгове право ЄС.	21
Тема 8. Трудове і соціальне право Європейського Союзу.	23
Тема 9. Захист прав людини в ЄС. Право зовнішніх зносин ЄС.	25
Перелік джерел, рекомендованих для опрацювання до всіх тем курсу	27

ВСТУП

Метою викладання навчальної дисципліни «Право ЄС» є надання студентам відповідного рівня знань про зміст і особливості права ЄС, інститути ЄС, ознайомлення з концептуальними основами, методологією аналізу міжнародних процесів, фактів та обставин, пов'язаних із зародженням, формуванням та розвитком права ЄС, проведення глибокого історичного, правового, економічного аналізу європейських і світових інтеграційних процесів, учасником яких є Україна.

Дисципліна «Право ЄС» орієнтована на вивчення студентами економічних, правових і соціально-культурних аспектів співробітництва європейських держав, теоретичних проблем цього процесу, а також можливих шляхів їх вирішення.

Дисципліна «Право ЄС» спрямована на формування у студентів системи науково-теоретичних знань із права ЄС та ознайомлення з актуальними проблемами сучасного європейського права у взаємозв'язку з інтеграційними процесами європейського співтовариства.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Право ЄС» є:

- засвоєння студентами концептуальних основ походження та сутності права ЄС; вивчення системи джерел права ЄС та дослідження співвідношення права ЄС та національного права його країн – членів;
- формування у студентів розуміння інституціональної системи ЄС;
- дослідження законодавчої, виконавчої, бюджетної компетенції ЄС;
- з'ясування студентами правового статусу, компетенції, структури, порядку формування Ради ЄС, Парламенту ЄС, Європейської Комісії, Суду Європейських Спільнот, Європейського омбудсмена, Європейського суду аудиторів, консультативних органів ЄС;
- вивчення засобів судового захисту в праві Співтовариств;
- дослідження правових аспектів поглиблення інтеграційних процесів, приєднання до ЄС нових європейських держав;
- засвоєння студентами правових основ митної, торгівельної та податкової політики ЄС;
- вивчення концептуальних поглядів української міжнародно-правової школи та напрямків розвитку права ЄС в Україні.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми **студенти повинні** знати :

- передумови утворення та основні етапи становлення ЄС;
- структуру, функції та повноваження органів влади ЄС: Ради ЄС, Парламенту ЄС, Європейської Комісії, Суду Європейських Спільнот, Європейського омбудсмена, Європейського суду аудиторів, консультативних

органів ЄС;

- основні принципи та засади судової системи ЄС;
- створення та процес еволюції права ЄС;
- особливості sui generis права ЄС;
- основні поняття та принципи науки сучасного права Європейського

Союзу;

- найбільш поширені доктрини класичного права ЄС;
- поняття, принципи, джерела права ЄС;
- особливості системи права ЄС;
- поняття та ознаки основних галузей права ЄС;
- зміст окремих судових рішень Суду Європейських Спільнот.

вміти:

- розкривати теоретичні положення права ЄС, систематизувати та аналізувати їх;
- орієнтуватися в системі правових джерел, аналізувати положення права ЄС; порівнювати норми права ЄС та інші джерела правової системи ЄС;
- визначати і оцінювати правове становища людини та громадянина у ЄС;
- аналізувати сучасні події та процеси в системі європейських міжнародних відносин з точки зору застосування міжнародно-правової аргументації;
- здійснювати інформаційний пошук довідкової та методичної літератури за допомогою інформаційних технологій для підготовки аналітичних висновків з питань права ЄС.

Методичні вказівки до семінарських занять з дисципліни «Право ЄС» для студентів денної форми навчання спеціальності правознавства розроблені на основі права ЄС, з урахуванням досягнень правової науки та у відповідності до програми та навчальної програми дисципліни, затвердженої у 2014 році.

Теми передбачають питання, що максимально наближені до питань програмових вимог. За кожною із тем вказані джерела, рекомендовані для опрацювання, список яких складається з підручників і посібників, наукових статей та інтернет-ресурсів.

Щодо підручників та посібників, то студенти не обмежені у їх виборі тими, які запропоновані у списку джерел. Можуть бути використані і інші підручники та посібники з права ЄС вітчизняних та іноземних авторів. Опрацювання наукових статей є бажаним, проте не обов'язковим.

Тема 1. Європейське співтовариство та Європейський Союз. Правовий статус держав – членів ЄС.

Ідеї створення домінуючого міждержавного утворення, які лунали протягом історії Європи, з особливою силою почали набирати обертів після Другої світової війни. У післявоєнний період на континенті з'явився цілий ряд організацій – Рада Європи, Західноєвропейський Союз, НАТО.

Європейській Союз утворився в результаті послідовного розвитку процесу інтеграції країн Західної Європи, яка пройшла у своєму розвитку декілька етапів. Перед студентами стоїть завдання проаналізувати ідеї об'єднання європейських країн.

У контексті даної теми студенти повинні розуміти основну мету створення ЄС відповідно до Маастрихтського договору. Від студента вимагається необхідність висловлювати власну точку зору стосовно всіх існуючих проблем, з якими стикаються держави – члени ЄС, яким чином дані проблеми можуть впливати на формування співпраці між державами.

Ключові слова: *Європейське Об'єднання вугілля та сталі, Європейське Економічне Співтовариство, Європейське Співтовариство атомної енергії, Європейський Союз, договір, держави – члени ЄС, субсидіарність, Маастрихтський договір, Лісабонський договір, Римський договір, Конституція ЄС, валютний союз.*

Питання для самопідготовки

1. Історичні передумови та основні етапи становлення права Європейського Союзу. Ідеї Моне. План Шумана.
2. Паризький договір 1951 р. про створення Європейського об'єднання вугілля та сталі.
3. Римські договори 1957 р. — створення Європейського Економічного Співтовариства та Європейського об'єднання з атомної енергії.
4. Маастрихтський договір 1992 р. Договір про створення Європейського економічного простору 1992 р.
5. Лісабонський договір 2007 р.
6. Правовий статус держав – членів ЄС.

Контрольні питання:

1. Назвіть мету утворення Європейського економічного співтовариства. Чи існує дана організація сьогодні?
2. Назвіть мету утворення Європейського співтовариства з атомної енергії. Чи існує дана організація сьогодні?
3. Охарактеризуйте Єдиний європейський акт.
4. Назвіть тенденції розвитку права ЄС.
5. Яким договором був утворений Європейський Союз? Які його основні положення?
6. Охарактеризуйте Амстердамський договір.
7. Які шляхи подальшої еволюції права ЄС?

Знайдіть правильну відповідь /відповіді/ у тестових завданнях:

Європейські спільноти після утворення ЄС:

- перестали існувати;
- були перейменовані у «Економічний та валютний союз»;
- були перейменовані у «Європейську асоціацію вільної торгівлі»;
- стали інститутами європейського союзу;
- збереглися у якості одного зі структурних компонентів («опори») нової організації.

На даний час в ЄС входить:

- 15 держав;
- 12 держав;
- 27 держав;
- 28 держав;
- 29 держав.

У 2013 році до ЄС вступила:

- Хорватії;
- Білорусі;
- Ірландії;
- Україні;
- Болгарії.

Первинна назва Європейського співтовариства:

- Європейська асоціація вільної торгівлі;

- Спільний ринок;
- Економічний та валютний союз;
- Європейська економічна спільнота;
- Організація європейського економічного співробітництва.

Новими державами-членами ЄС 1 травня 2007р. стали:

- Латвія, Литва, Естонія;
- Польща, Венгрія, Чехія, Словачка, Словенія;
- Болгарія, Румунія;
- Кіпр, Мальта;
- Турція.

Першими членами Європейських співтовариств (державами-засновниками) виступили:

- Бельгія, Нідерланди, Люксембург;
- Франція, ФРГ, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург;
- Бельгія, Нідерланди, Люксембург;
- Франція, ФРГ, Швейцарія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург;
- Франція, Велика Британія, Італія, Люксембург, Бельгія, Нідерланди, Швеція, Фінляндія і Норвегія.

Референдуми про вступ до ЄС дав негативний результат у двох таких країнах:

- Андора;
- Ісландія;
- Ліхтенштейн;
- Норвегія;
- Швейцарія;
- Швеція.

Організація «європейський союз» була заснована на основі трьох Європейських співтовариств:

- Європейське економічне співтовариство;
- Європейське оборонне співтовариство;
- Європейське співтовариство по атомній енергії;
- Європейське об'єднання вугілля та сталі;
- Бенілюкс.

Рекомендована література:

- Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : робочий зошит до модуля / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов. – К. : Міленіум, 2009. – 284 с.

- Грицаєнко Л. Л. Європейський Союз як організація sui generis // Публічне право.-2011.- № 1. – С.82 - 87 [Електронний ресурс]- Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pubpr/2011_1/grycaenko.pdf

- Кузьо М. До питання про онтологію європейського права // Юридичний журнал Юстиніан. - 2007. - №4 [Електронний ресурс]- Режим доступу: www.justinian.com.ua/article.php?id=2629

- Махай Л. Войцех Богуміл Ястжембовський і Стефан Бушинський про європейську єдність // Вісник Львівського університету. Серія юрид. 2008.- Вип. 49. - С. 44–49 або [Електронний ресурс]- Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlnu_yu/2008_47/044hst47.pdf

Тема 2. Основні, похідні та неписані джерела права ЄС. Дія норм права ЄС.

Право Європейського Союзу (EU law; European Union law) - унікальний правовий феномен, що склався в ході розвитку європейської інтеграції в рамках Європейських співтовариств і Європейського Союзу, результат реалізації наднаціональної компетенції інститутів Європейського Союзу.

Дана тема спрямована на формування розуміння сутності засновницьких угод ЄС, структуру первинного законодавства Європейського Союзу, роль директив ЄС в організації нормального функціонування організації. В контексті даної теми студенти повинні засновницьких угод в формуванні Європейських Співтовариств та Європейського Союзу, в уповноваженні основних органів ЄС спеціальною компетенцією.

Ключові слова: *право, сфера дії, пряма дія права, доктрина, верховенство права, відповідальність держав, принцип пропорційності, принцип субсидіарності, юридична сила актів, підсудність, мінімальна підсудність, посилена підсудність, юридична сила актів, директива, роль директиви, постанова, європейське право, міжнародне право.*

Питання для самопідготовки

1. Поняття права ЄС.
2. Структура права ЄС.
3. Співвідношення права ЄС і національного права держав-членів.
4. Право ЄС і міжнародне право.
5. Система джерел права ЄС.
6. Установчі договори ЄС.
7. Нормативно-правові акти інститутів ЄС.
8. Загальні принципи права ЄС.
9. Рішення Суду ЄС.
10. Міжнародні договори ЄС.
11. Дія норм права ЄС в часі.
12. Дія норм права ЄС в просторі.
13. Юрисдикція Європейського Союзу.

Контрольні питання:

1. Опишіть співвідношення понять: „право Європейського Союзу” і „право Європейського Співтовариства”.
2. Дайте визначення поняття «право ЄС» в широкому та вузькому розумінні
3. Дайте визначення поняття «доробок Спільноти» (*Community acquis* або *acquis communautaire*).
4. З чого складаються принципи та ознаки права ЄС?
5. Охарактеризуйте джерела права ЄС?
6. Яким чином набувають сили акти ЄС?
7. Дайте визначення Директиви та Постанови.
8. Які акти відносяться до первинного законодавства ЄС?
9. Яка роль директиви ЄС на теперішній час?

Дайте відповіді на тестові завдання:

Тип законодавчого акта Європейського Союзу, який не є інструментів прямої дії, а запроваджується через національне законодавство:

- постанови;
- директиви;
- договори;
- рішення.

Держави, які не входять у склад ЄС, називаються у його документах «...держави» або «... країни».

- чужі;
- ворожі;
- сусідські;
- треті;
- Інші.

Окремі джерела та норми права ЄС мають «екстериторіальний ефект», тобто:

- їх дія розповсюджується на всю Європу;
- здійснюють вплив на правові системи інших держав Земної кулі;
- через спеціальні погодження застосовуються країнах Європейського економічного простору (Ісландія, Норвегія, Ліхтенштейн);
- можуть визначати права та обов'язки іноземних громадян та юридичних осіб.

Назвіть акти ЄС індивідуального (ненормативного) характеру:

- регламенти;
- рамкові директиви;
- звичайні директиви;
- рішення;
- рекомендації і висновки.

Акт загального характеру, що у всіх своїх елементах обов'язковий для всіх суб'єктів права ЄС і є актом прямої дії

- регламенти;
- рамкові директиви;
- звичайні директиви;
- рішення;
- рекомендації і висновки.

Ці види актів зобов'язують державу – члена ЄС досягти певних результатів, проте, не визначають обов'язкових процедур і механізмів для їх досягнення.

- регламенти;
- директиви;
- рішення;
- рекомендації і висновки
- всі відповіді вірні.

Акти ЄС, які не є нормативно-правовими актами, тобто не носять обов'язкового юридичного характеру.

- регламенти;
- рамкові директиви;
- звичайні директиви;
- рішення;
- рекомендації і висновки.

Паризький договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі був підписаний:

- 1918р.
- 1940р.
- 1945р.
- 1951 р.
- 1954 р.

Римські договори про заснування Європейського економічного співтовариства та Європейського співтовариства з атомної енергії були підписані:

- 1945р.
- 1951 р.
- 1954 р.
- 1957 р.
- 1982р.

Маастрихтський договір 1992р. стосувався заснування:

- Європейського економічного співтовариства;
- Європейського співтовариства з атомної енергії;
- Європейського Союзу;
- Економічного та валютного союзу;
- Європейської асоціації вільної торгівлі.

Рекомендована література:

- Брацук І.З. Імплементація права ЄС в національних правопорядках держав – членів. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право.- Харків.- 2011.-15с. irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe
- Головка-Гавришева О. Право Європейського Союзу: система, джерела, особливості // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права

- [Електронний ресурс]- Режим доступу:
http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzlubp/2008_2/37715.pdf
- Грицаєнко Л. Л. Європейський Союз як організація sui generis // Публічне право.-2011.- № 1. – С.82 - 87 [Електронний ресурс]- Режим доступу:
http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pubpr/2011_1/grycaenko.pdf
  - Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : робочий зошит до модуля / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов. – К. : Міленіум, 2009. – 284 с.
  - Кузьо М. До питання про онтологію європейського права // Юридичний журнал Юстиніан. - 2007. - №4.- [Електронний ресурс]- Режим доступу:
www.justinian.com.ua/article.php?id=2629
  - Рабинович П. Сучасне європейське праворозуміння // Право України. - 2006. - № 3.- С.4-
  - Вісник Національного університету ДПС України. - 2010. - №4(51). - 301-308 або [Електронний ресурс]- Режим доступу:
http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvnudpsu/2010_4/Bulgakova_D_O.pdf
  - Головка-Гавришева О. Право Європейського Союзу: система, джерела, особливості // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права [Електронний ресурс]- Режим доступу:
http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzlubp/2008_2/37715.pdf
  - Кузьо М. До питання про онтологію європейського права // Юридичний журнал Юстиніан. - 2007. - №4 [Електронний ресурс]- Режим доступу:
www.justinian.com.ua/article.php?id=2629
  - Муравйов В. Особливий характер правової системи Європейського Союзу // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 8. – С. 86-89.

Тема 3. Європейський Парламент та Рада Європейського Союзу.

Законодавчий процес в ЄС володіє рядом специфічних ознак: суб'єктами законодавчого процесу в Європейському Союзі не є вищі органи державної влади, а володіють елементами публічної влади наднаціональні органи.; немає такого акту як закон; різні законодавчі процедури використовуються і для прийняття індивідуальних та рекомендаційних актів; вплив на законодавчий процес Європейського парламенту значно нижче, ніж аналогічних органів, безпосередньо обираються населенням, у законодавчому процесі держав-членів.

Дана тема спрямована на вироблення в студентів розуміння основних функцій таких органів ЄС як Європейський Парламент та Рада Європейського Союзу. Студенти повинні знати процедуру формування даних органів, визначати їх місце серед інших основних інституцій ЄС, знати функції, які вони виконують.

Ключові слова: *Європейський парламент, функції, структура Європейського Парламенту, Голова Європейського Парламенту, комісії Європейського Парламенту, рішення, реалізація рішень, повноваження Парламенту, парламентські вибори, вибори до Європейського Парламенту, Рада Європейського Союзу, повноваження, рішення, Голова Ради, склад Ради, директива, регламент, рекомендація, пропозиція, функції Ради, контрольна функція, законодавча функція, формувальна функція, координаційна функція, процес прийняття рішень, стадії прийняття рішень.*

Питання для самопідготовки

1. Місце Європейського парламенту в системі органів Європейського співтовариства.
2. Порядок формування Європейського парламенту.
3. Правовий статус голови Європейського парламенту.
4. Організація взаємодії Європейського парламенту з органами Європейського Союзу.
5. Правовий статус Ради Європейського Союзу в системі органів Європейського Союзу.
6. Правовий статус голови Ради Європейського Союзу.
7. Спеціалізований склад Ради Європейського Союзу.

Контрольні питання:

1. Визначте правовий статус Ради Європейського союзу.
2. У чому полягає контрольна функція Ради Європейського союзу?
3. Які стадії включає процес прийняття рішень у Раді Європейського союзу.
4. За якими процедурами приймаються рішення в Раді Європейського союзу?
5. Визначте правовий статус Європейського парламенту.
6. Яка процедура проведення засідань Європейського парламенту.

7. Охарактеризуйте повноваження Європейського парламенту.
8. Розкрийте організацію роботи Європейського парламенту.
9. Дайте характеристику інституційних взаємозв'язків між Радою ЄС, Комісією і Європарламентом.

Рекомендована література:

- Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : робочий зошит до модуля / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов. – К. : Міленіум, 2009. – 284 с.
- Панкевич О., Кілик М. Особливості обрання Європейського Парламенту Вісник Центральної виборчої комісії. Міжнародний досвід . - [Електронний ресурс].-Режим доступу:
http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2007_2/visnik_st_26.pdf
- Офіційний сайт Європейського парламенту. – Електронний ресурс. - [Режим доступу]: <http://www.europarl.europa.eu/>
- Офіційний сайт Ради Європейського Союзу. – Електронний ресурс. - [Режим доступу]:http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/council-eu/index_en.htm
- Офіційний сайт Європейської Ради. – Електронний ресурс. - [Режим доступу]:http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/european-council/index_en.htm
- Рішення Ради ЄС по Україні. Повний текст. – Електронний ресурс. – [Режим доступу]:
<http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/01/29/7030271/>

Тема 4. Європейська Комісія. Судові органи ЄС. Допоміжні інституції ЄС.

При підготовці до даної теми студенту рекомендується звернути особливу увагу на особливості діяльності Європейської Комісії: формування, основні функції, відповідальність, законодавча ініціатива, співвідношення роботи Комісії з іншими органами Європейського Союзу. Студенти повинні знати юрисдикцію Суду Європейського Союзу та інших судів, створених відповідно до установчих документів ЄС.

Крім того, студенти повинні навчитись розмежовувати повноваження

додаткових органів ЄС - таких як Економічний і соціальний комітет та Комітет регіонів, транспортний комітет.

Ключові слова: *Європейська Комісія, склад, структура, законодавча ініціатива, повноваження, повноваження в сфері законодавчої і виконавчої влади, правовий статус членів Європейської Комісії, відповідальність, політична відповідальність Комісії, суд, Суд ЄС, правила судового провадження, юрисдикція, судова юрисдикція, структура, принципи судового провадження, статус Суду, банківська система ЄС, комітети, Економічний і соціальний комітет, Комітет регіонів.*

Питання для самопідготовки

1. Правовий статус Європейської Комісії.
2. Порядок формування Європейської Комісії. Склад Європейської Комісії.
3. Організаційна структура Європейської Комісії.
4. Повноваження Європейської Комісії.
5. Правовий статус членів Європейської Комісії.
6. Право законодавчої ініціативи Європейської Комісії.
7. Організаційно-правова структура судової системи Європейського Союзу.
8. Опосередковане оскарження та преюдиціальний інститут праві ЄС.
9. Європейська система центральних банків – повноваження та основні функції.
10. Науково-технічний комітет Євратому.
11. Комітет митного кодексу, його функції.
12. Транспортний комітет. Комітет зайнятості. Функції комітетів.

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте місце Європейської комісії в системі органів Союзу.
2. Який склад має Європейська Комісія?
3. Опишіть порядок формування Комісії.

4. Розкрийте повноваження Європейської Комісії.
5. Який правовий статус мають членів Комісії, як реалізуються гарантії їхньої незалежності.
6. Охарактеризуйте правове положення керівних осіб Європейської комісії.
7. Які повноваження має Комісія в сфері виконавчої та законодавчої влади?
8. Які повноваження має Комісія у сфері контролю за дотриманням права Європейського Союзу?
9. Охарактеризуйте право законодавчої ініціативи Європейської комісії.
10. Як реалізується політична відповідальність Комісії?
11. Опишіть компетенцію Суду ЄС.
12. Опишіть склад Суду ЄС.
13. Як організована діяльність Суду ЄС.
14. Який порядок розгляду справ і прийняття рішень Суду ЄС.
15. Опишіть компетенцію Європейського суду з прав людини.
16. Опишіть склад Європейського суду з прав людини.
17. Як організована діяльність Європейського суду з прав людини.
18. Який порядок розгляду справ і прийняття рішень Європейським судом з прав людини.
19. Охарактеризуйте правовий статус судді Суду ЄС.
20. Які банківські структури формують Європейську систему центральних банків?
21. В чому особливість функціонування комітету зайнятості?
22. Перелічіть повноваження Транспортного комітету ЄС.
23. Перелічіть повноваження науково – технічного комітету Євроатому.

Знайдіть одну правильну відповідь у тестових завданнях:

Європейська Комісія наділена наступними повноваженнями:

- розробляти й пропонувати законодавчі акти;
- керувати запровадженням політики Співтовариства;
- розпоряджатися бюджетом;
- підтримувати зовнішні відносини;
- всі відповіді вірні.

Комісія складається з _____ незалежних членів.

- десяти (по одному від ключових країн-членів);
- п'ятнадцяти (по одному від найбільших країн-членів);

- двадцяти семи (по одному від кожної країни-члена);
- п'ятдесят чотири (по два від кожної країни-члена);
- немає правильної відповіді.

Європейську Комісію призначають на п'ятирічний термін за згодою країн-членів, рішення про її призначення ухвалює:

- Європейська Рада;
- Рада ЄС;
- Європейський Парламент;
- Європейський суд аудиторів;
- немає правильної відповіді.

До складу Європейської Комісії входять

- незалежні члени, Президент, віце-президенти;
- незалежні члени та комісари;
- депутати та незалежні члени;
- судді;
- голови урядів держав-членів.

Склад Європейської Комісії призначається:

- на рік;
- на три роки;
- на п'ятирічний термін;
- на семирічний термін;
- довічно.

Суд Європейських спільнот:

- заснований Паризьким договором 1951 року;
- заснований Римським договором 1957 року;
- заснований Маастрихтським договором 1992 року;
- заснований Амстердамським договором 1996 року.
- не існує.

До складу Суду ЄС входять _____ суддів.

- десять (по одному від ключових країн-членів);
- п'ятнадцять (по одному від найбільших країн-членів);
- двадцять семи (по одному від кожної країни-члена);
- п'ятдесят чотири (по двоє від кожної країни-члена);
- немає правильної відповіді.

Кількість генеральних адвокатів у суді ЄС:

- вісім
- десять
- п'ятнадцять
- двадцять
- двадцять п'ять.

Суддів і адвокатів суду ЄС призначають за загальної згоди держав-членів:

- на двоєрічний термін;
- на трирічний термін;
- на п'ятирічний термін;
- на шестирічний термін;
- довічно.

Суд ЄС виконує такі функції:

- бере участь у законодавчому процесі через численні процедури (процедура спільного ухвалювання рішень, процедура співпраці, узгодження, консультативний висновок тощо);
- тлумачить право Спільноти на запит національних судів;
- контролює діяльність інституцій Союзу, затверджуючи склад Європейської Комісії;
- висловлювати вотаум недовіри Європейській Комісії;
- ухвалює річний бюджет та контролює його виконання.

Суд ЄС виконує такі функції:

- перевіряє на відповідність договорам документи, видані європейськими інституціями та урядами;
- керує запровадженням політики Співтовариства;
- розпоряджається бюджетом ЄС;
- підтримує зовнішні відносини ЄС;
- вказувати шляхи та перспективи розвитку ЄС.

Суд ЄС з метою розгляду судової справи може:

- засідати в палатах;
- збиратися на пленарні засідання;
- засідати в палатах або збиратися на пленарні засідання;
- збиратися на сесії;
- правильна відповідь відсутня.

Європейський суд з прав людини створено:

- 1951 року;
- 1957 року;
- 1959 року
- 1992 року;
- 1995 року.

В межах Європейського суду з прав людини створено такі типи органів:

- комісії, палати і Велика палата;
- комітети, колегії і Велика палата;
- три Малі палати і одна Велика палата;
- колегії і Велика палата;
- жодна відповідь не є вірною.

Рекомендована література:

- Сандро Гоці Європейська Комісія Видавництво "К.І.С".- 2007.- 208с.
[Електронний ресурс]-Режим доступу: <http://lib.meta.ua/book/26046/>
- Дмитренко О., Юджівська А. Роль та історія взаємодії Європейського Суду з Прав Людини і Суду Справедливості Європейських Співтовариств в контексті захисту прав людини в Європі // [Електронний ресурс]-Режим доступу:<http://www.minjust.gov.ua>
- Марченко М.Н. Европейский суд справедливости – основной носитель судебной власти в Европейском Союзе // Вестник Московского университета.- Серия 11, Право. – 2006. – № 2. – С. 69-81.
- Муравйов В. Види компетенції реформованого Європейського Союзу // Міжнародні відносини. - 2009. - №37.- С.53-58 або [Електронний ресурс]-Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/mizhnarodni_vidnosyny/articles/Types_of_the_reformed_European_Union_s_competence_16198.pdf
- Ткаченко Е. Конституционная юстиция в ЕС. Новые полномочия Европейского суда справедливости согласно Конституции Европейского Союза // Юридическая практика. – 2006. – № 1. – С. 4-7.
- Хворостянкін А.В. Європейські стандарти адміністративного процесу // [Електронний ресурс]-Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>
- Чумаченько Т.А. Кризис судебной власти в европейском союзе: пути решения в свете отказа государств-членов от ратификации конституции для Европы // Право и политика. – 2007. – № 11. – С. 94-104.
- Шпакович О.М. Роль суду Європейського Союзу в становленні та розвитку європейського права // Українськогрецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження».- 2009.- № 1.-С.58-63 або [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dspace.nbuu.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/18347/09->

Тема 5. Основні свободи внутрішнього ринку Європейського Союзу.

Поняття «спільний ринок» вживалося в усіх статутних договорах Європейського Спів товариства, зокрема, в Договорі про заснування Європейського Співтовариства з вугілля та сталі 1951 року, де йшлося про необхідність у межах держав–членів Співтовариства сформувати спільний ринок вугілля, заліза, металобрухту та сталі шляхом знищення митних кордонів.

Сучасне уявлення про спільний ринок сформувалося саме на основі приписів Договору про ЄЕС, відповідно до яких спільний ринок можна визначити як економічний простір без внутрішніх кордонів, у межах якого всі види товарів, а також особи, послуги і капітал вільно пересуваються за умови встановлення єдиних для всіх держав–членів правил заборони дискримінації.

Дана тема покликана виробити розуміння важливості основних свобод спільного ринку ЄС, на яких побудована економічна інтеграція держав-членів ЄС. До вищевказаних свобод відповідно до Угоди про функціонування ЄС відносяться: вільний рух капіталів, вільний рух працівників, вільний рух товарів та свободу надання послуг.

Ключові слова: внутрішній ринок, свободи внутрішнього ринку, вільний рух товарів, вільний рух капіталу, капітал, вільний рух працівників, працівник, члени сім'ї працівника, свобода надання послуг, послуга, сфера переміщення послуги.

Питання для самопідготовки

1. Становлення та розвиток внутрішнього ринку ЄС.
2. Положення Договору щодо вільного руху товарів – основна характеристика.
3. Європейська концепція вільного пересування працівників.
4. Права працівника, які витікають з принципу вільного пересування працівників.
5. Сфера вільного руху капіталу.
6. Поняття та особливості свободи надання послуг.

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення спільного ринку ЄС.

2. Що таке економічна інтеграція?
3. Перелічіть кількісні обмеження передбачені свободою вільного руху товарів.
4. Які права надаються працівникам відповідно до свободи вільного руху працівників?
5. Охарактеризуйте межі надання послуг.
6. Як співвідноситься вільний рух капіталів та діяльність Економічного та Валютного Союзу ЄС?

Рекомендована література:

- Право Європейського Союзу: Навчальний посібник/ За ред. В.М.Бесчасного. К.:Знання, 2010.-366с.
- Право Європейського Союзу: Навчальний посібник/ За ред. Р.А.Петрова.- 4-те видання, змінене і доповнене.-К.:Істина, 2011.-376с.
- Дубовицька О.А. Європейське корпоративне право: Свобода переміщення компаній у Європейському співтоваристві.-М.,2004.
- Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека.: Учебник для вузов/Рук. авт. колл. и отв. ред. проф.Энтин Л.М.-2-е изд., доп.-М.: Норма, 2007.
- Гаряча Ю.П. Правові засади внутрішнього ринку Європейського Союзу. – Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/10/35.pdf>

Тема 6. Європейська політика сусідства (European neighborhood policy)

Правовою основою інструменту Європейського сусідства і партнерства є Регламент (ЄС) №1638/2006 Європейського Парламенту і Ради від 24 жовтня 2006 року, що встановлює загальні положення щодо Інструменту європейського сусідства і партнерства. Метою даного інструменту є надання допомоги Європейським Співтовариством з метою розвитку зони процвітання та добросусідства та її ефективнішого використання з програм для однієї країни чи групи країн — програми транскордонного співробітництва.

В цілому Європейська політика та партнерство на сьогодні діє для 16 країн, в тому числі й для України. Європейським Союзом надається підтримка демократичного розвитку і якісного управління, підтримка регуляторної реформи і створення адміністративних можливостей, а також підтримка розвитку інфраструктури.

Окрім даних питань, студенти також повинні ознайомитись з текстом

Угоди про асоціацію з ЄС та здійснювати її правову оцінку.

Ключові слова: *Європейський Союз, східне партнерство, співробітництво, Європейська політика сусідства, Угода про співпрацю, Україна, Грузія, Молдова, розширення ЄС, економічна співпраця, безвізовий режим, реформи державного сектора.*

Питання для самопідготовки

1. Характеристика виникнення Європейської політики сусідства.
2. Розкрийте особливості реформ, які повинна здійснити Україна відповідно до Угоди про асоціацію.
3. Європейська політика сусідства та Ізраїль.
4. Європейська політика сусідства та Азербайджан – перспективи реалізації.
5. Європейська політика сусідства та Сирія – перспективи реалізації.

Контрольні питання:

1. В чому полягає співпраця між ЄС та Грузією?
2. В чому полягає особливість співпраці Європейського Союзу та Білоруссю?
3. Назвіть рік підписання Угоди про асоціацію з ЄС.
4. Які основні складові Плану дій Україна – ЄС?
5. В яких сферах найефективніше проявляється Інструмент європейської політики та сусідства?
6. Проаналізуйте негативні сторони Угоди про асоціацію з ЄС.
7. Які основні цілі ставить Східне партнерство?

Рекомендована література:

- Право Європейського Союзу: Навчальний посібник/ За ред. В.М.Бесчасного. К.:Знання, 2010.-366с.
- Право Європейського Союзу: Навчальний посібник/ За ред. Р.А.Петрова. - 4-те видання, змінене і доповнене.-К.:Істина, 2011.-376с.
- Дубовицька О.А. Європейське корпоративне право: Свобода переміщення компаній у Європейському співтоваристві.-М.,2004.
- Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека.: Учебник для вузов/Рук. авт. колл. и отв. ред. проф.Энтин Л.М.-2-е изд., доп.-М.: Норма, 2007.
- European neighborhood policy. – Електронний ресурс. - [Режим доступу]:

http://eeas.europa.eu/enp/index_en.htm

- Європейська політика сусідства та потенціал нової Посиленої угоди Україна - ЄС як чинники європейської інтеграції України. – Електронний ресурс. - [Режим доступу]: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/integratsiya-ukraini-do-es/integratsiya-ukraini-do-es/evrop-polituka/>
- Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 16.09.2014. – Електронний ресурс. - [Режим доступу]: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012
- Інструмент Європейського сусідства і партнерства: нові можливості для України. – Електронний ресурс. - [Режим доступу]: http://rac.org.ua/fileadmin/user_upload/publications/ENPI_2008_ukr.pdf

Тема 7. Митне та податкове право ЄС. Торгове право ЄС.

Митне право є однією з найдавніших галузей права ЄС, оскільки саме економічне об'єднання через створення митного союзу, спочатку для декількох видів товарів, а згодом і загального, стало основою європейських інтеграційних процесів.

Дана тема передбачає формування в студентів навиків аналізу призначення таких галузей права ЄС як митне, податкове та торгове. Студенти повинні вміти розмежовувати основні поняття даних галузей права ЄС, а саме: розуміти сутність митних режимів та процедур, визначати цілі загальної торговельної політики ЄС, знати структуру інститутів валютного союзу.

Ключові слова: *митне право, право ЄС, митний союз, митна територія, митний тариф, митна вартість товарів, митні режими та процедури, податкове право, податкова система ЄС, валютний союз, торговельне право, світова торгівля, принципи торгового права.*

Питання для самопідготовки

1. Поняття митного права Європейського Союзу.
2. Основи митного союзу та Митний кодекс ЄС.
3. Загальні поняття митного права ЄС: митна територія, порядок стягнення мита, особливості митних режимів, оскарження дій митних органів.
4. Поняття, джерела податкового права ЄС.

5. Інструменти торгової політики в ЄС.
6. Нетарифне регулювання імпорту товарів. Квотування і ліцензування. Регулювання експорту.
7. Система захисних торгових заходів у Європейському співтоваристві.

Контрольні питання:

0. Дайте визначення поняття «поняття податкового права ЄС».
1. Охарактеризуйте джерела податкового права ЄС.
2. Назвіть основні види податків ЄС.
3. Охарактеризуйте правовий механізм регулювання податків у ЄС.
4. Поясніть зміст заборони тарифних і нетарифних бар'єрів на кордонах та усередині ЄС
5. Охарактеризуйте сільськогосподарські податки, митні збори, податок на додану вартість, прибутковий податок з фізичних осіб у податковому праві ЄС.
6. Що таке субсидіарність в європейському податковому праві?

Рекомендована література:

- Макаруза З. Співробітництво між Україною та ЄС у сфері протидії незаконному переміщенню наркотиків: правовий аспект // Право України.-2012.-№9.-С.268-273
- Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : робочий зошит до модуля / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов. – К. : Міленіум, 2009. – 284 с.
- Сандровській К. К. Міжнародне митне право. – К.: Алерта, 2002.- 355с.
- Кормич Б. А. Митне право ЄС як основа європейської інтеграції // Митна справа.- 2006.-№ 5.-С.34-36
- Мазур А. В. Митне регулювання: Європейський вимір та новий міждержавний стандарт // Митна справа. - 2006. - № 5.-С.52-58
- Мостовой А. С. Зміни в митному праві Європейського союзу // Митна справа.-№ 5.-С.7-12

Знайдіть одну правильну відповідь у тестових завданнях:

До складу податкових платежів як частини податкової системи ЄС не

входять:

- сільськогосподарські податки;
- митні збори;
- ПДВ (процентні відрахування);
- прибутковий податок із фізичних осіб, що працюють в органах і апараті ЄС;
- немає правильної відповіді.

Податкове право ЄС являє собою сукупність:

- положень засновницьких договорів щодо регулювання податкових правовідносин;
- нормативно-правових актів, прийнятих інститутами ЄС;
- загальних принципів права, що вживаються до податкових відносин;
- рішень Суду ЄС з податкових питань;
- всі відповіді є вірними.

Антидемпінгова зовнішньоторгівельна політика ЄС відносно третіх країн, полягає зокрема у застосуванні нетарифних методів регулювання зовнішньоторгівельної діяльності. Останні не включають:

- систему тарифних пільг;
- встановлення перешкод у вигляді абсолютних або відносних лімітів за цінами,
- встановлення перешкод у вигляді абсолютних або відносних лімітів за технічними характеристикам товарів;
- ліцензування, встановлення заборон на пропуск певних товарів;
- приписи санітарного та ветеринарного характеру, технічні стандарти.

Тема 8. Трудове і соціальне право Європейського Союзу.

В ході опрацювання даної теми студенти повинні зрозуміти ключову направленість соціальної та трудової політики в ЄС, як такої, що спрямована на

підвищення зайнятості, поліпшення умов життя й праці, що забезпечує їхнє вирівнювання при одночасному прогресі, адекватний соціальний захист, соціальний діалог, розвиток людських ресурсів. Для досягнення цих цілей Європарламент і Рада підтримують та доповнюють діяльність держав-членів шляхом запровадження заходів, які покликані заохочувати співробітництво держав-членів, у тому числі за допомогою ініціатив у сфері навчання,

розвитку, обміну інформацією.

Студент повинен зрозуміти, що трудове та соціальне право ЄС ніколи не входило до виключної компетенції ЄС, а залишалось предметом спільного ведення у сфері політики координації та співпраці.

Для кращого розуміння теми на студента покладається обов'язок ознайомитись із стратегіями працевлаштування на європейському рівні.

Ключові слова: *трудове право, працівники, партнерство, трудові відносини, права працівників, роботодавець, робочий час, соціальне право, охорона праці, соціальне забезпечення, час відпочинку, працевлаштування в рамках ЄС.*

Питання для самопідготовки

1. Джерела трудового права ЄС.
2. Угода про соціальну політику.
3. Поліджерельність системи охорони здоров'я.
4. Європейська публічна служба – новий крок у формуванні громадянського суспільства

Контрольні питання:

1. Поясніть проблеми для працевлаштування в ЄС.
2. Якими нормативно-правовими актами регулюється соціальна політика Європейського Союзу?.
3. В чому полягають основні принципи роботи європейської публічної служби?
4. На яких принципах побудована соціальна політика ЄС?
5. Які основні нормативно-правові акти регулюють питання працевлаштування всередині Союзу?

Рекомендована література:

- Право Європейського Союзу: Навчальний посібник/ За ред. В.М.Бесчасного. К.:Знання, 2010.-366с.
- Право Європейського Союзу: Навчальний посібник/ За ред. Р.А.Петрова.-

4-те видання, змінене і доповнене.-К.:Істина, 2011.-376с.

- Дубовицька О.А. Європейське корпоративне право: Свобода переміщення компаній у Європейському співтоваристві.-М.,2004.
- Європейское право. Право Європейського Союзу и правовое обеспечение защиты прав человека.: Учебник для вузов/Рук. авт. колл. и отв. ред. проф.Энтин Л.М.-2-е изд., доп.-М.: Норма, 2007.

Тема 9. Захист прав людини в ЄС. Право зовнішніх зносин ЄС.

Країни, які бажають стати членами ЄС, повинні не лише закріпити принципи демократії та верховенства права у своїх конституціях, а й втілювати їх у повсякденне життя. Конституції країн-заявників мають гарантувати демократичні свободи, включаючи політичний плюралізм, свободу слова і свободу совісті. Вони встановлюють демократичні інститути та незалежні органи правосуддя, органи конституційної юрисдикції, що створює умови для нормального функціонування державних установ, проведення вільних і справедливих виборів, періодичної зміни правлячої парламентської більшості, а також визнання важливої ролі опозиції у політичному житті. Зокрема, Порядок денний асоціації Україна — ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію від 23 листопада 2009 р. містить положення щодо реалізації діалогу між Україною та Європейським Союзом у сфері забезпечення поваги прав людини та основних свобод шляхом усебічного співробітництва з питань захисту прав людини і основних свобод, охоплюючи як індивідуальні випадки, так і питання, які стосуються інструментів міжнародного права та прав людини.

Дана тема спрямована на вироблення у студентів знань щодо механізму захисту прав людини в Європейському Союзі.

*Ключові слова: права людини, громадянство, європейське громадянство, хартія, захист прав людини, Європейський омбудсмен, міжнародна правосуб'єктність, договірна практика, зовнішні зносини ЄС, *acquis communautaire*.*

Питання для самопідготовки:

1. Правовий статус людини і громадянина у засновницьких договорах ЄС.

2. Деякі інститути ЄС, що діють у сфері захисту прав людини.
3. Приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.
4. Співвідношення установчих договорів ЄС та міжнародного публічного права.
5. Інститут Омбудсмена в ЄС.

Контрольні питання:

1. Правове регулювання забезпечення прав людини всередині ЄС.
2. Співвідношення повноважень Суду справедливості та Європейського Суду з прав людини з питань захисту прав громадян ЄС.
3. Яким документом визначено правовий статус Європейського омбудсмена?
4. Яким чином співвідносить вільних рух осіб та права громадян ЄС?

Рекомендована література:

- Право Європейського Союзу: Навчальний посібник/ За ред. В.М.Бесчасного. К.:Знання, 2010.-366с.
- Право Європейського Союзу: Навчальний посібник/ За ред. Р.А.Петрова.- 4-те видання, змінене і доповнене.-К.:Істина, 2011.-376с.
- Дубовицька О.А. Європейське корпоративне право: Свобода переміщення компаній у Європейському співтоваристві.-М.,2004.
- Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека.: Учебник для вузов/Рук. авт. колл. и отв. ред. проф.Энтин Л.М.-2-е изд., доп.-М.: Норма, 2007
- Толкачова Н.Б. Система захисту прав людини в Європейському Союзі/ Н.Б. Толкачова // Правова система України та міжнародне право, порівняльне правознавство. – 2009. – Електронний ресурс. – [Режим доступу]: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2009_4/346.pdf
- Добрянський С. Міжнародний захист прав людини в Європейському Союзі та Раді Європи (порівняльний аспект). – Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.c50.com.ua/article/dobryanskyi-s-mizhnarodnyi-zakhyst-prav-lyudyny-v-yevropeiskomu-soyuzi-ta-radi-yevropy-poriv>

Перелік джерел, рекомендованих для опрацювання до всіх тем курсу

1. Актуальные проблемы европейского права: учебное пособие / Ред. Л.М. Энтин, М.Л. Энтин, С.А. Трыканова, И.В. Орина .-М.:Флинта: МПСИ, 2008. - 168 с.
2. Бирюков М.М. Европейское право: курс лекцій. - М.: Омега - Л, 2006. - 128 с.
3. Дейвис Гарет Право Европейского Союза: учеб. пособие. - К.: Знання, 2005. - 406 с.
4. Дейвис Гарет Право внутреннего рынка Европейского Союза: учеб. пособие. - К.: Знання-Прес, 2004. - 422 с.
5. Ильин Ю.Д. Лекции по истории и праву Европейского Союза. – Харьков: Консум, 1998. -156 с.
6. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: навч. посіб. - К.: Знання, 2002. - 381 с.
7. Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Інститут міжнародних відносин. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 447 с.
8. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): Монографія. – К.: ІДП ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. – 304

- с.
9. Мухаева Н.Р. Право Европейского Союза: Учеб. пособие для студ. ВУЗов по спец. 021100 «Юриспруденция» / Н.Р. Мухаева. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 160 с.
  10. Опришко В.Ф. Право Європейського Союзу: Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В.Ф. Опришко, А.В. Омельченко, А.С. Фастовець; За ред. В.Ф. Опришко; Київ. нац. екон. ун-т. – К.: КНЕУ, 2002. – 459 с.
  11. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник. - М.: Норма, 2005. - 960 с.
  12. Европейское право: Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: Учебник для ВУЗов / Рук. авт. колл. и отв. ред. Л.М. Энтин; Моск. гос. ин-т междунар. отношений МИД России; Ин-т европейского права. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – М.: Норма, 2007. – 939с.
  13. Ентін Л.М. Право Европейского Союза: основные категории и понятия: Навч. посібник. – К.: ІМВ КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. – 101 с.
  14. Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу / Навч. посіб. – К.: Modus Vivendi, 2005. – 280 с.
  15. Посельський В. Європейський союз: інституційні основи європейської інтеграції. – К.: Смолоскип, 2002. – 168 с.
  16. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / В.М.Бесчастний, В.П.Філонов, О.В.Філонов, В.М. Субботін та ін.; за ред. В.М. Бесчастного. - 2-ге вид., стереотип. Рек. МОН. -К.: Знання, 2011. - 366 с.
  17. Право Європейського Союзу: навчальний посібник / За заг. ред. Р.А. Петрова. - 2-ге вид. -К.: Істина, 2009. - 376 с.
  18. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В.І.Муравйова . - Рек. МОН. -К.: Юрінком Інтер, 2011. - 704 с.
  19. Право Європейського Союзу: Загальна частина: Підручник / В.Ф. Опришко, А.В. Омельченко, А.С. Фастовець. – К.: КНЕУ, 2002. – 460 с.
  20. Право Европейского Союза: Правовое рег. торгового оборота: Учеб. пособие / Под ред. В.В. Безбаха, А.Я. Капустина, В.К. Пучинского, РУДН. – М.: Зерцало, 1999. – 390 с.
  21. Рудік О. Конституція ЄС: етапи розробки та основні положення / Дніпропетровський регіональний ін-т держ. управління. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2005. – 84 с.

22. Сорон Ж.-Л. Курс з Європейських інституцій: європейська головоломка: Підручник. – К. : ІМВ, 2001. – 444 с.
23. Татам Алан Право Європейського Союзу: підручник. - К.: Абрис, 1998. - 424 с.
24. Як працює Європейський Союз: Довідник інституцій ЄС / Пер. з англ. Н. Мороз; Упор. Н. Мартиненко. – К.: Легко інк, 2005. – 52 с.